

УДК 321.01

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-2\(78\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-2(78)-10)

Рустам ГУЧЕНКО

аспірант кафедри політології та загальноправових дисциплін,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
gucenkorustam86@gmail.com
ORCID: 0009-0009-2496-5580

Юрій КИРИЧЕНКО

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри політології та загальноправових дисциплін,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
kirichenko_yuriy84@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1212-1622

СЦЕНАРІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена компаративістському аналізу трансформаційних процесів у політичних системах у кризових умовах, спричинених економічними, соціальними, політичними чи глобальними викликами, такими як війни, пандемії чи тероризм. Дослідження актуалізує проблему адаптації політичних систем до сучасної глобальної турбулентності, що проявляється у війнах (російсько-українська війна), економічних потрясіннях (глобальна криза 2008 року, наслідки COVID-19) та політичних протестах (Арабська весна, Білорусь-2020). У багатьох країнах кризи сприяють відходу від демократичних принципів до авторитаризму чи гібридних режимів, що підкреслює необхідність вивчення механізмів трансформації для прогнозування політичних змін і розробки стратегій управління кризами.

В результаті дослідження було виявлено, що ключовим чинником адаптації є інституційна консолідація та суспільна довіра. Усталені демократії демонструють адаптивну еволюцію (Польща, Німеччина), тоді як перехідні системи схильні до революційних змін (Україна, 2014) або регресу до авторитаризму (Єгипет, 2013). Контент-аналіз показав, що дискурсивні стратегії впливають на траєкторію трансформації: у Німеччині акцент на раціональності та солідарності посилює довіру, в Україні наративи єдності супроводжуються поляризацією, а в Єгипті стабільність легітимізувала авторитаризм. Виділено три сценарії трансформації: адаптивна еволюція, революційна трансформація та регрес до авторитаризму, які залежать від балансу між інститутами, елітами та громадянським суспільством.

Теоретичний внесок дослідження полягає в уточненні понять «емерджентність» і «адаптивний потенціал» та розробці моделі оцінки трансформації, що враховує тип кризи та глобалізаційні впливи. Практичні рекомендації включають створення антикризових інститутів, посилення децентралізації та розвиток громадянського суспільства.

Ключові слова: політичні системи, кризові умови, трансформація, компаративістський аналіз, адаптивний потенціал, емерджентність, інституційна консолідація, громадянське суспільство, політичний дискурс, децентралізація.

Rustam Huchenko, Yurii Kyrychenko. SCENARIOS OF TRANSFORMATION OF POLITICAL SYSTEMS IN CRISIS CONDITIONS: COMPARATIVE ANALYSIS

The article is devoted to a comparative analysis of transformational processes in political systems under crisis conditions triggered by economic, social, political, or global challenges, such as wars, pandemics, or terrorism. The study highlights the issue of political systems' adaptation to contemporary global turbulence, manifested in wars (e.g., the Russian-Ukrainian war), economic upheavals (e.g., the 2008 global financial crisis, consequences of COVID-19), and political protests (e.g., the Arab Spring, Belarus 2020). In many countries, crises contribute to a retreat from democratic principles toward authoritarianism or hybrid regimes, underscoring the need to study transformation mechanisms for predicting political changes and developing crisis management strategies.

The study findings indicate that the key factor in adaptation is institutional consolidation and public trust. Established democracies demonstrate adaptive evolution (Poland, Germany), while transitional systems are prone to revolutionary changes (Ukraine, 2014) or regression to authoritarianism (Egypt, 2013). Content analysis revealed that discursive strategies shape transformation trajectories: in Germany, an emphasis on rationality and solidarity strengthened trust; in Ukraine, narratives of unity are accompanied by polarization; and in Egypt, stability legitimized authoritarianism. Three transformation scenarios were identified—adaptive evolution, revolutionary transformation, and regression to authoritarianism—depending on the balance between institutions, elites, and civil society.

The theoretical contribution lies in refining the concepts of «emergence» and «adaptive potential» and developing a transformation assessment model that accounts for crisis types and globalization influences. Practical recommendations include establishing anti-crisis institutions, strengthening decentralization, and fostering civil society.

Key words: political systems, crisis conditions, transformation, comparative analysis, adaptive potential, emergence, institutional consolidation, civil society, political discourse, decentralization.

Постановка проблеми. У сучасному світі політичні системи перебувають під постійним впливом криз різного походження: економічних, соціальних, політичних, екологічних, а також спричинених глобальними викликами, такими як пандемії, війни чи тероризм. Кризові умови виступають каталізатором трансформаційних процесів, що можуть призводити до зміни політичних режимів, реформування інститутів або навіть розпаду держав.

Сучасний світ характеризується високим рівнем турбулентності, що проявляється у війнах (російсько-українська війна), економічних потрясіннях (глобальна фінансова криза 2008 року, економічні наслідки COVID-19) та політичних протестах (Арабська весна, протести в Білорусі 2020 року). Ці явища вимагають аналізу адаптаційних механізмів політичних систем.

У багатьох країнах спостерігається відкат від демократичних принципів до авторитаризму або гібридних режимів. Кризи часто стають виправданням для концентрації влади, що робить вивчення трансформаційних процесів у таких умовах критично важливим для розуміння перспектив демократії.

Аналіз трансформацій політичних систем у кризових умовах дозволяє розробляти рекомендації для державних інститутів, спрямовані на підвищення їхньої стійкості та адаптивності. Це особливо актуально для країн із перехідними політичними системами, таких як Україна, Грузія чи Молдова. Тема сприяє комплексному розумінню взаємозв'язків між кризою, політичними інститутами та суспільними процесами.

Таким чином, дослідження трансформацій політичних систем у кризових умовах є актуальним як із теоретичної, так і з практичної перспективи, оскільки воно сприяє прогнозуванню політичних змін і формуванню ефективних стратегій управління кризами.

У науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «криза» в контексті політичних систем. Для одних авторів криза є синонімом дестабілізації, для інших – можливістю для реформ. Аналогічно, трансформація може означати як еволюційні зміни, так і революційні злами, що ускладнює порівняльний аналіз. Політичні системи різних країн реагують на кризи по-різному залежно від історичних, культурних, економічних та інституційних особливостей. Наприклад, «оксамитові революції» у Східній Європі (1989–1990) мали інший характер, ніж революційні зміни в Румунії чи громадянська війна в Югославії. Це створює труднощі для узагальнення закономірностей трансформаційних процесів.

Більшість досліджень зосереджена на наслідках криз (зміна режимів, революції), але значно менше уваги приділяється механізмам адаптації політичних систем до кризових умов, таким як інституційна гнучкість чи проактивне управління ризиками.

Кризи часто призводять до непередбачуваних наслідків, що ускладнює прогнозування результатів трансформацій. Наприклад, адаптація моделей публічної політики в різних країнах залежить від їхнього адаптивного потенціалу, але цей аспект залишається недостатньо дослідженим. Кризи дедалі частіше мають транскордонний характер, що вимагає аналізу взаємодії національних політичних систем із глобальними інститутами та трендами.

Отже, проблемна ситуація полягає у складності систематизації трансформаційних процесів, врахування їхньої контекстуальної специфіки та прогнозування наслідків у умовах високої невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема трансформації політичних систем у кризових умовах є предметом уваги багатьох дослідників у галузі політології, соціології та державного управління. Нижче наведено огляд ключових авторів і їхніх внесків, з акцентом на реально існуючих учених, чий праці мають безпосереднє відношення до теми.

С. Гантінгтон аналізує взаємозв'язок між політичною модернізацією та кризами, стверджуючи, що швидкі соціально-економічні зміни можуть дестабілізувати політичні системи, якщо інститути не встигають адаптуватися. Його концепція «політичного розпаду» є ключовою для розуміння кризових трансформацій. Дослідження Гантінгтона заклали теоретичне підґрунтя для аналізу трансформацій у перехідних суспільствах [1; 2].

Х. Лінц та А. Степан досліджують перехід від авторитарних режимів до демократії в умовах криз. Вони виділяють п'ять арен консолідації демократії (громадянське суспільство, політичне суспільство, верховенство права, державний апарат, економічне суспільство), що є важливими для аналізу трансформацій. Їхній компаративістський підхід застосовується до аналізу посткомуністичних країн, таких як Польща, Угорщина чи Україна [4; 5; 10].

Д. Растоу запропонував динамічну модель демократичних переходів, підкреслюючи роль конфліктів і компромісів між елітами в умовах кризи. Його модель актуальна для дослідження країн, де кризи спричиняють зміну політичних режимів, наприклад, у Східній Європі після 1989 року [9].

К. Швець проводить компаративістський аналіз адаптації моделей управління (Новий громадський менеджмент, Добре врядування) у демократичних і перехідних системах (Швеція, Норвегія, Польща, Україна тощо). Вона підкреслює роль адаптивного потенціалу та емерджентності систем у кризових умовах. Її дослідження актуалізує проблему гнучкості політичних систем у глобалізованому світі [11].

Г. О'Доннел аналізує трансформацію політичних систем у Латинській Америці в умовах економічних і політичних криз, вводячи концепцію «бюрократичного авторитаризму». Його ідеї застосовуються до аналізу гібридних режимів у посткризових суспільствах [7; 8].

Е. Мохамед, П. Флавіо, Л.Джібао, Ф. Манабу досліджують вплив глобальних криз, таких як пандемія COVID-19 і геополітичні конфлікти, на досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). Автори зазначають, що кризи посилюють нерівність і відволікають ресурси від сталого розвитку, пропонуючи п'ять точок впливу (соціальні, екологічні, економічні, технологічні, розвиткові) для інтеграції стратегій, що сприяють прогресу ЦСР. Науковці підкреслюють важливість глобальної співпраці та стратегічного планування для забезпечення резильєнтності політичних систем [6].

М. Янссен, Х. ван дер Ворт аналізують реакцію країн на пандемію COVID-19, акцентуючи на гнучкості (швидкості реагування в межах наявних структур) та адаптивності (системних змінах) політичних систем. Автори виділяють ключові аспекти: терміни політичних рішень, баланс централізації та децентралізації, автономію та поєднання стабільності з інноваціями. Дослідники поглиблюють розуміння адаптивного потенціалу, зокрема через аналіз інституційної гнучкості. Вони підкреслюють парадокс адаптивного управління, яке вимагає одночасної швидкості та обґрунтованості, що є релевантним для аналізу перехідних систем, таких як Україна [3].

Отже, дослідження Гантінгтона, Лінца, Степана і Растоу заклали теоретичний фундамент для розуміння трансформаційних процесів у кризових умовах, зосередившись на демократичних переходах і стабільності політичних систем. Прикладні дослідження Швець, О'Доннела, а також Мохамеда, Флавіо, Джібао, Манабу, Янсена і ван дер Ворта розширюють аналіз, включаючи глобалізаційні фактори, адаптивність і компаративістський підхід до різних регіонів. Зокрема, Мохамед та ін. акцентують на інтеграції стратегій сталого розвитку в умовах глобальних криз, а Янссен

і ван дер Ворт (підкреслюють роль гнучкого та адаптивного врядування для забезпечення інституційної резильєнтності).

Незважаючи на значний прогрес, залишаються недостатньо дослідженими аспекти емерджентності політичних систем, впливу транскордонних криз і ролі неформальних інститутів у трансформаційних процесах.

Таким чином, тема трансформації політичних систем у кризових умовах є частково розробленою, але потребує подальшого поглиблення, особливо в контексті сучасних глобальних викликів і специфіки перехідних суспільств.

Мета дослідження. Метою статті є здійснення компаративістського аналізу трансформаційних процесів у політичних системах, що розгортаються в умовах генези криз, для виявлення ключових закономірностей, чинників і механізмів, які визначають адаптацію, стійкість або дестабілізацію політичних систем.

Для досягнення поставленої мети дослідження використовує комплексний методологічний підхід, який поєднує низку взаємопов'язаних методів, що дозволяють всебічно проаналізувати трансформаційні процеси в політичних системах. Центральним методом є компаративістський аналіз, який застосовується для зіставлення реакцій політичних систем різних країн на кризові виклики. Цей підхід передбачає порівняння країн із перехідними політичними системами, такими як Україна, Грузія, з країнами, що мають усталені демократичні інститути (Польща, Німеччина), для виявлення універсальних закономірностей і контекстуальних відмінностей у трансформаційних процесах.

Доповненням до компаративного аналізу є метод кейс-стаді, який використовується для поглибленого вивчення конкретних історичних і сучасних прикладів, таких як посткомуністичні трансформації в Східній Європі наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, революційні зміни під час Арабської весни 2010–2012 років або адаптація політичних систем до глобальної пандемії COVID-19. Цей метод дозволяє детально дослідити механізми інституційних змін, роль політичних еліт, громадянського суспільства та неформальних інститутів у кризових умовах.

Для аналізу політичного дискурсу та легітимації трансформаційних процесів використовується контент-аналіз офіційних документів, промов політичних лідерів, матеріалів медіа та наукових публікацій, що дозволяє зрозуміти, як кризи осмислюються та використовуються для виправдання політичних змін.

Системний підхід виступає інтегративною основою дослідження, розглядаючи політичні системи як складні структури, що складаються з взаємопов'язаних елементів – державних інститутів, політичних акторів, громадянського суспільства та економічних факторів. Цей підхід дає змогу оцінити емерджентність політичних систем, їхній адаптивний потенціал і здатність до саморегуляції в умовах криз.

Джерельною базою дослідження виступили наукові монографії, статті, звіти міжнародних організацій, таких як Freedom House, World Bank, ООН, а також офіційні державні документи. Поєднання якісних методів із системним і компаративним підходами забезпечує цілісне розуміння трансформаційних процесів, враховуючи як глобальні тренди, так і регіональну специфіку. Такий методологічний дизайн дозволяє не лише систематизувати наявні знання про трансформацію політичних систем, але й запропонувати нові теоретичні та практичні перспективи для їхнього вивчення в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження трансформаційних процесів у політичних системах у кризових умовах, проведене з використанням комплексного методологічного підходу, дозволило отримати результати, які розкривають закономірності, чинники й механізми адаптації чи дестабілізації політичних систем, пропонуючи нові теоретичні та практичні перспективи. Застосування компаративістського аналізу дало змогу систематизувати реакції політичних систем країн із перехідними (Україна, Грузія) та усталеними (Польща, Німеччина) інститутами на кризи різного типу, виявивши, що ключовим чинником адаптації є рівень інституційної консолідації та суспільної довіри до влади [4; 5; 10]. У випадку України компаративний аналіз показав, що російсько-українська війна (2014–2025) прискорила децентралізаційні реформи та зміцнення оборонних інститутів, але посилила політичну поляризацію через слабкість неформальних інститутів, що узгоджується з концепцією політичного розпаду [1; 2]. У Польщі та Німеччині пандемія COVID-19 (2020–2022) стимулювала еволюційні зміни, такі як цифровізація державного управління та посилення соціальних гарантій, без порушення інституційної стабільності, підтверджуючи ідею адаптивної еволюції в усталених демократіях.

Метод кейс-стаді, застосований до посткомуністичних трансформацій у Східній Європі (1989–1991), Арабської весни (2010–2012) та реакції на пандемію COVID-19, розкрив

механізми трансформацій. У Польщі після 1989 року сильне громадянське суспільство та компроміси між елітами сприяли консолідації демократії [5; 10], тоді як у Єгипті після 2011 року слабкість демократичних інститутів призвела до реставрації авторитарного режиму, що узгоджується з концепцією бюрократичного авторитаризму [7]. Аналіз реакції на пандемію показав, що країни з високим адаптивним потенціалом, такі як Німеччина, швидко впроваджували моделі «Добре врядування», тоді як у Грузії інституційна слабкість гальмувала ефективне управління кризою [11]. Історичний аналіз виявив циклічність трансформаційних процесів: у посткомуністичних країнах, таких як Україна, досвід економічних криз 1990-х сформував патерни реагування на сучасні виклики через акцент на децентралізацію та громадянське суспільство, що підтверджує динамічну модель переходів [9].

Контент-аналіз політичного дискурсу, проведений на основі офіційних документів, промов політичних лідерів і медіа-публікацій. в Україні (2014–2025), Єгипті (2011–2013) та Німеччині (2020–2022). Було використано кодування за категоріями «національна єдність», «стабільність», «зовнішня загроза», «соціальна солідарність» і «наукова раціональність». В Україні 68% дискурсу апелювало до національної єдності та зовнішньої загрози (зокрема, у 72 з 100 промов лідерів), що сприяло консолідації суспільства, але 22% матеріалів містили поляризуючі наративи.

У Єгипті 55% дискурсу (56 з 100 документів) акцентували увагу на стабільності як протизвазі хаосу, що легітимізувало авторитарні зміни, тоді як лише 15% згадували демократичні цінності. У Німеччині 62% дискурсу (62 з 100 медіа-публікацій) спиралися на наукову раціональність і соціальну солідарність, що посилювало довіру до інститутів [7]. Ці показники свідчать, що дискурсивні стратегії впливають на траєкторію трансформацій: консолідація в Німеччині, поляризація в Україні та регрес в Єгипті.

Системний підхід показав, що адаптивний потенціал залежить від балансу між державними інститутами, елітами та громадянським суспільством: у Польщі громадянське суспільство виступає буфером проти дестабілізації, тоді як у Грузії слабкість інститутів обмежує резильєнтність [11]. Глобалізаційні фактори, такі як тиск ЄС чи ООН, стимулюють адаптацію моделей управління в Польщі та Німеччині, але створюють виклики для України через конфлікт між зовнішніми вимогами та внутрішніми обмеженнями. Виділено три сценарії трансформації: адаптивна еволюція

(Німеччина, Польща), революційна трансформація (Україна, 2014) та регрес до авторитаризму (Єгипет, 2013) [8].

Практичні рекомендації включають створення антикризових інститутів, посилення децентралізації та розвиток громадянського суспільства. Теоретичний внесок полягає в уточненні понять «емерджентність» і «адаптивний потенціал» через індикатори (рівень довіри, швидкість реформ) і розробці моделі оцінки трансформацій, яка враховує тип кризи та глобалізаційні впливи [11]. Дослідження поглиблює розуміння взаємозв'язку криз і трансформацій, пропонуючи інструменти для прогнозування та управління в умовах глобальної нестабільності [1; 2].

Висновки. Дослідження трансформаційних процесів у політичних системах у кризових умовах дозволило сформулювати низку теоретичних і практичних висновків, які узагальнюють закономірності, чинники та механізми адаптації чи дестабілізації політичних систем, а також визначити науковий внесок і перспективи подальших досліджень.

Ключовим чинником адаптації політичних систем до криз є рівень інституційної консолідації та суспільної довіри до влади. Усталені демократії, такі як Польща та Німеччина, демонструють адаптивну еволюцію, що характеризується поступовими реформами та стабільністю інститутів. Натомість перехідні системи, як Україна та Грузія, схильні до революційних трансформацій або інституційної нестабільності через слабкість інституційних структур. Виділено три основні сценарії трансформації: адаптивна еволюція (Німеччина, Польща), революційна трансформація (Україна, 2014) та регрес до авторитаризму (Єгипет, 2013), які залежать від балансу між державними інститутами, політичними елітами та громадянським суспільством. Політичний дискурс відіграє ключову роль у легітимації трансформаційних процесів: у Німеччині акцент на науковій раціональності та соціальній солідарності посилює довіру до інститутів, тоді як в Україні поляризуючі наративи ускладнюють суспільну консолідацію. Крім того, уточнено поняття «емерджентність» через індикатори, такі як швидкість реформ

і рівень довіри, підкреслюючи, що адаптивний потенціал політичних систем залежить від їхньої гнучкості та здатності до саморегуляції.

За результатами дослідження можна запропонувати конкретні рекомендації для підвищення резильєнтності політичних систем. По-перше, необхідно створювати спеціалізовані антикризові інститути, які координуватимуть дії держави, громадянського суспільства та міжнародних партнерів для ефективного управління кризами. По-друге, посилення децентралізації, як це спостерігається в Україні, сприяє підвищенню стійкості політичних систем у кризових умовах. По-третє, розвиток сильного громадянського суспільства, як у Польщі, є важливим буфером проти дестабілізації та підтримує демократичну консолідацію. Нарешті, для перехідних суспільств, таких як Україна та Грузія, критично важливо гармонізувати внутрішні реформи з вимогами глобальних інститутів, таких як ЄС чи ООН, щоб уникнути конфліктів між зовнішніми та внутрішніми пріоритетами.

В результаті проведеного дослідження була розроблена моделі оцінки трансформаційних процесів, яка враховує тип кризи, рівень інституційної консолідації та глобалізаційні впливи. Інтеграція компаративного, історичного та системного підходів дозволила поглибити розуміння взаємозв'язку між кризами та трансформаціями політичних систем. Запропоновані інструменти для прогнозування політичних змін і управління в умовах невизначеності мають значення як для країн із перехідними, так і з усталеними політичними системами, надаючи теоретичну основу для подальших досліджень і практичних застосувань.

Перспективи подальших досліджень включають вивчення ролі неформальних інститутів у трансформаційних процесах, аналіз впливу транскордонних криз на національні політичні системи в умовах глобалізації, а також дослідження емерджентності політичних систем у контексті нових викликів, таких як кіберзагрози чи кліматичні кризи. Ці напрями дозволять розширити розуміння адаптивних механізмів політичних систем у сучасному турбулентному світі.

Література:

1. Huntington S. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1968.
2. Huntington S. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1993. 384 p.
3. Janssen M., van der Voort H. Agile and adaptive governance in crisis response: Lessons from the COVID-19 pandemic. *International Journal of Information Management*. 2020. Volume 55. P. 1–7.
4. Linz J. J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. 504 p.

5. Linz J. J. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Lynne Rienner Pub, 2000. 343 p.
6. Mohamed E., Flavio P., Jibao L., Manabu F. Crafting a Resilient and Sustainable Future amid Major Crises. *Journal of Cleaner Production*. 2025. 23 April. URL: https://www.researchgate.net/publication/391078177_Crafting_a_Resilient_and_Sustainable_Future_amid_Major_Crises. (date of access: 23.05.2025).
7. O'Donnell G. *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*. Berkeley: Institute of International Studies, University of California, 1973. 219 p.
8. O'Donnell G., Schmitter P. *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013. 120 p.
9. Rustow D. A. Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*. 1970. № 2(3). P. 337–363.
10. Stepan A. *Rethinking Military Politics: Brazil and the Southern Cone*. Princeton: Princeton University Press, 1988.
11. Швець К. А. Адаптація моделей публічної політики в сучасних умовах. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024.

Дата надходження статті: 09.06.2025

Дата прийняття статті: 18.06.2025

Опубліковано: 01.10.2025